

היסטוריה של בתי ספר יהודיים בדרום סלובקיה
דייר קטונה ליביה

**HISTÓRIA
ŽIDOVSKÝCH
ŠKÔL
NA JUŽNOM
SLOVENSKU**

Livia Katona

Vydalo OZ PONVAGLI, Sládkovičovo, 2017

**HISTÓRIA
ŽIDOVSKÝCH
ŠKÔL
NA JUŽNOM
SLOVENSKU**

Lívia Katona

EDITORIAL

Bez poznania pedagogickej minulosti a bez poznania vývinu školstva, nie je možné predstaviť si pedagogickú prítomnosť.

Táto publikácia prináša komplexný obraz histórie židovského školstva a pedagogiky, ktorá je dodnes v rámci dejín slovenskej pedagogiky, neadekvátne zastúpená. Publikácia približuje život židovských náboženských obcí na území južného Slovenska s osobitným zreteľom na školstvo. Je rozšíreným vydaním už existujúcej knihy, ktorá bola vydaná v roku 2001 v maďarskom jazyku pod názvom **A csallóközi és mátyusföldi zsidó iskolák története 1845–1945**. Pôvodný text je doplnený o množstvo nových informácií a obrazových príloh. Podáva stručný prehľad o výchovno-vzdelávacom systéme, školských zákonoch a vývine židovských komunít v obciach **Dunajská Streda, Galanta, Jelka, Sereď, Sládkovičovo, Šamorín, Trnava, Veľký Meder** a **Zlaté Klasy**.

Do textu autorka zaradila fotografie škôl a iné dokumenty, ktoré mapujú históriu židovského školstva. Zachované pramene môžu poslúžiť ako konfrontácia pedagogickej minulosti a prítomnosti a približujú históriu a vývoj židovského školstva v chronologickom slede od konca 18. storočia po koniec II. svetovej vojny. V texte sú uvedené autentické hebrejské výrazy, ktoré sú objasnené v zátvorkách.

TENTO PROJEKT PODPORILI

Obecný úrad Jelka

Obecný úrad Košúty

Mestský úrad Sládkovičovo

Mestský úrad Sereď

Thermal Corvinus, Veľký Meder

OZ Zenit Košúty

Zdravotnícke potreby, Eva Rekenová, Galanta

V roku 2017 vydalo OZ PONVAGLI, Sládkovičovo

1. vydanie

ISBN:

EAN:

editor: Eva Sudová

autor: **PhDr. Lívia Katona, PhD.**

design a typografia: Eva Sudová

tlač: Kasico, a. s., Bratislava

náklad 1 000 ks

cena: 4,00 €

OBSAH

Predslov	4
Historický prehľad dejín židovského národa	7
Prehľad dejín židovského vzdelávacieho systému	9
Biblické obdobie (1010–926 p. n. l.)	9
Obdobie Mišne a Talmudu (925–640 pred n. l.)	9
Obdobie stredoveku (640–1492)	11
Obdobie pred novovekom (1492–1780)	12
Obdobie novoveku (1780–1912)	12
Židovské školy na Slovensku	13
Vývoj a prehľad školských zákonov 1868–1945	15
Vývoj školstva a pedagogiky po roku 1918	17
Židovské zákony a pedagogika	19
Učebný plán dvojročného štúdia pre židovských pedagógov	20
Pramene k organizácii a riadeniu židovského školstva	21
Židovské školy v Dunajskej Strede (1848–1945)	23
Židovské školy v Galante (1845–1944)	34
Židovská škola v Jelke (1781–1944)	39
Židovská ľudová škola v Seredi (1781–1944)	41
Židovská škola v Diószegu (1903–1944)	46
Židovská škola v Šamoríne (1872–1940)	49
Židovské školy v Trnave (1850–1945)	52
Židovská škola vo Veľkom Mederi (1848–1912)	61
Židovská škola v Zlatých Klasoch (1860–1945)	64
Záver	66
English resume	67
Príloha	70
Literatúra	71

PREDSLOV

Bez poznania pedagogickej minulosti a bez poznania vývinu školstva nie je možné predstaviť si pedagogickú prítomnosť.

Táto publikácia prináša komplexný obraz histórie židovského školstva a pedagogiky, ktorá je dodnes v rámci dejín slovenskej pedagogiky neadekvátne zastúpená. Publikácia približuje život židovských náboženských obcí na území južného Slovenska s osobitným zreteľom na školstvo. Je rozšíreným vydaním už existujúcej knihy, ktorá bola vydaná v roku 2001 v maďarskom jazyku pod názvom **A csallóközi és mátyusföldi zsidó iskolák története 1845–1945**. Pôvodný text je doplnený o množstvo nových informácií a obrazových príloh. Podáva stručný prehľad o výchovno-vzdelávacom systéme, školských zákonoch a vývine židovských komunít v obciach **Dunajská Streda, Galanta, Jelka, Sereď, Sládkovičovo, Šamorín, Trnava, Veľký Meder a Zlaté Klasy**.

Do textu autorka zaradila fotografie škôl a iné dokumenty, ktoré mapujú históriu židovského školstva. Zachované pramene môžu poslúžiť ako konfrontácia pedagogickej minulosti a prítomnosti a približujú históriu a vývoj židovského školstva v chronologickom slede od konca 18. storočia po koniec II. svetovej vojny. V texte sú uvedené autentické hebrejské výrazy, ktoré sú objasnené v zátvorkách.

Materiál k spracovaniu témy získala autorka štúdiom archívnych prameňov a odbornej literatúry. Mala k dispozícii kroniky, ktoré uchovávajú významné informácie. Bolo potrebné preštudovať encyklopédie, slovníky, monografie a bibliografické prehľady zaoberajúce sa zvolenou problematikou. Pri vypracovaní použila viacero metód – štúdium odbornej literatúry, rozhovory, riadené rozhovory a bádanie historických prameňov. Použila štatistickú a porovnávaciu metódu aby numericky vyjadrila pomer židovského obyvateľstva k celkovému počtu obyvateľov, ktorý fakticky potvrdil opodstatnenie a potrebu vzniku židovského školstva.

Práca je vytvorená priamou metódou vypracovania faktov na základe heuristickej metódy. Preštudovaný materiál autorka rozanalyzovala a utriedila do súvislého celku.

Židovský národ môžeme prirovnáť k stromu. Vďaka nemu vzniklo kresťanstvo a z pohanov sa stali veriaci kresťania. V prenesenom slova zmysle štep predstavuje kresťanstvo a vieru, ktoré nemôže existovať bez základu a to bez stromu.

Židom vďačíme za to, že sme sa obrátili, začali vychovávať deti a mládež v duchu kresťanstva. Mojžišove desatoro prikázaní sme zobrali ako základ, čiže alfu a omegu našej viery. Toto desatoro v svojej podstate vyslovuje všetko morálne, ktoré pri maximálnom dodržiavaní má odstrániť všetky príkazy, zákazy a nariadenia.

Tému nemožno skúmať len samostatne, ale globálne, v opačnom prípade by išlo len o vytrhnutý kontext.

Zakladanie židovských škôl najvýznamnejšie ovplyvnili dva podnety. Jedným z nich bol percentuálny podiel Židov v jednotlivých regiónoch. Druhým podnetom bola Inštrukcia pre vizitárov národných škôl v Uhorsku vydaná Jozefom II. v roku 1788, ktorá spôsobila celkový rozvoj školstva a zakladanie židovských škôl.

Úmyslom židovských náboženských obcí bolo zachrániť židovské ľudové školy pred zánikom, zosúladiť učebné osnovy pre židovské školy s osnovami vydanými štátom, avšak ponechať na školách intenzívnu židovskú náboženskú výchovu. Obsah výučby bol orientovaný na to, aby sa žiaci v ľudových školách dozvedeli a osvojili si poznatky o slávnej minulosti židovskej etiky a histórie.

Táto publikácia je určená pre Židov, nežidov, pedagógov a študentov, pre všetkých, ktorí si uvedomujú, že najväčším kapitálom je a vždy bude vzdelanie.

PhDr. Lívia Katona, PhD.

HISTORICKÝ PREHĽAD DEJÍN ŽIDOVSKÉHO NÁRODA

Dejiny židovského národa sa začali takmer pred 4000 rokmi na území Mezopotámie. Mojžiš sa narodil v Egypte v roku 1593 p. n. l. izraelským rodičom, ktorí boli spolu s celým izraelským národom otrokmi v zajatí. Mojžiš bol tým, kto vyviedol ľud na slobodu do Zaslúbenej krajiny Kanaan.

Pre Žida je minulosť jeho národa, a to aj tá najvzdialenejšia, stále živá a prítomná. Je súčasťou obradov a modlitieb, obsahom jeho viery a základom jeho náboženskej identity. Zdrojom poznania tejto minulosti je hebrejská Biblia, ktorá sa skladá z troch častí – **Tóra, Proroci a Písma, hebrejsky Tóra, Neviim a Ketuvim, skrátené TaNaCh**. Toto poradie odzrkadľuje i dôležitosť jednotlivých zložiek.

Vedci dokázali, že počiatky izraelskej historiografie, a teda aj biblickej literatúry, spadajú do obdobia zjednotenej monarchie, do čias Dávida a Šalamúna, teda približne do obdobia od roku 1010 do roku 926 p. n. l.

Zákon, ktorý Izrael prijal, sa skladal z Desiatich slov – príkázaní a z vyše 612 zákonov.

Miestom bohoslužieb boli aj synagógy, ale o tom, ako vznikli a aký bol ich vzťah k chrámu, veľa nevieme. Základom bohoslužby v synagóge bolo čítanie z Písma často spojené s jeho prekladom (targum) a výkladom textu. Čítanie uvádzali a zakončovali modlitby, prípadne žehnania. Okrem práce nad biblickým textom rabíni zhromažďovali aj poučky (halacha), čiže

objasnenia, ako treba postupovať pri výklade predpisov Tóry v podmienkach praktického života. Takéto poučenia sa ústnou tradíciou odovzdávali z pokolenia na pokolenie. Autori a zberatelia halachy sa nazývali tanaiti (aramejsky – učiteľ). Prvú zbierku halachických poučiek zostavil Rabi Akiba (135–217). V práci tanaitov pokračovali amoraiti (amer – hovoriť), ktorí vyučovali v hebrejčine a učili i písali aramejsky.

Talmud, ktorý zahrňujúci Mišnu a Gemaru, znamená náuku, učenie.

V období, keď boli palestínske školy zatvorené, preniesla sa činnosť utečencov do Babylónie, kde židovské spoločenstvo žilo v oveľa lepších podmienkach.

V babylónskom Talmude sa veľa miesta (asi dve tretiny) venuje takzvanej Agade (povešť, legenda). Obsahom Agady boli väčšinou príbehy zo života slávnych mužov, z histórie národa. A tak zatiaľ čo Halacha vysvetľuje, čo má Žid robiť a ako to má robiť, Agada mu hovorí, prečo to má robiť a vysvetľuje náboženskú motiváciu jednotlivých predpisov. Talmud je základným dielom judaizmu, pokladnicou židovského zákona, múdrosti a vedomostí. Dotýka sa všetkých stránok života. Pojednáva o práve, plnení náboženských povinností, o etike, prináša predpisy etikety, teologické úvahy a traktáty o astrológii, numerológii (geometria) a iné.

V stredoveku (640–1492) sa rozpadla **stredomorská** oblasť na dva svety – svet kresťanstva a svet islamu. Židovské obce boli vtedy dobre organizované a dokázali si udržať určitú autonómiu. Židia prevzali arabčinu a prispôsobili sa novému kozmopolitnému životnému štýlu, ktorý so sebou priniesla výstavba miest. Pomali upúšťali od poľnohospodárstva a začali sa venovať obchodu.

Od 10. do 12. storočia prežívalo v Španielsku svoj zlatý vek andalúzske židovstvo. Židia, ktorí zastávali vysoké štátne funkcie, podporovali rozvoj vedy a písomníctva. Chceli zo Španielska urobiť hlavné centrum židovskej diaspóry¹. Španielski Židia prispeli k rozvoju náboženskej poézie (pijut).

Križiacke výpravy namierené proti muslimom sa najskôr obrátili i proti Židom a začalo sa ich dlhé prenasledovanie. Židia stratili bývalé postavenie v medzinárodnom obchode, hebrejčina stratila svoj praktický význam a rabínske vzdelanie sa stalo do značnej miery samoúčelné. Táto izolácia mala však aj isté pozitívne stránky. Oddelené mestské štvrte – getá², umožňovali Židom istú autonómiu. V getách mohli bez prekážok zachovávať rituálne predpisy a rozvíjať vnútornú organizáciu židovskej obce. Tieto stredoveké štruktúry, typické pre

život židovských obcí vo väčšine kresťanských krajín pretrvali prakticky až do najnovšej doby a hlboko ovplyvnili židovské náboženské myslenie.

V roku 1492 vydali v Španielsku dekrét, podľa ktorého všetci Židia, ktorí odmietnu presťahovať sa na kresťanskú vieru, musia opustiť krajinu. Nasledoval masový exodus židovského obyvateľstva z Iberského polostrova. Utečenci našli útočisko v severnej Afrike a v Taliansku.

V posledných stáročiach sa hybnou silou vo vývoji židovskej pospolitosti stali takzvaní Aškenazi, čiže Židia zo strednej a východnej Európy. Výraz Aškenáz pôvodne označoval predovšetkým Židov usadených v Nemecku. Dorozumievacím jazykom aškenázkych Židov bol židovský jazyk – jidiš. Jeho základom bol jeden z nemeckých dialektov ranného stredoveku. Tento jazyk používal hebrejské písmo a bol bežným dorozumievacím prostriedkom v talmudských školách. V tomto jazyku vznikla rozsiahla literatúra nielen náboženská, ale aj svetská.

Kabala bola sčasti reakciou na filozofický racionalizmus teológov a z časti rozvíjala ezoterické predstavy, ktoré vždy boli súčasťou judaizmu. Slovo kabala (to, čo je prijaté) pôvodne označovalo tradíciu, ale postupne sa stalo označením pre novú tajnú náuku. Je to prvé systematické spojenie symboliky písmien a čísiel s doktrínou maáse berešit. Dvadsaťdva písmien hebrejskej abecedy, spolu s číslicami 1–10 (10 sefirot) sa tu nazývajú „tridsaťdva ciest múdrosti“. **Písmená a abecedy, ktoré majú aj číselnú hodnotu sa tu chápu ako kozmogénne potencie a zároveň aj sily, ktoré kozmos udržujú.** Hra s číselnými hodnotami písmen – geometria sa považovala za tajnú náuku. V dejinách kabalisti predpokladali u príslušníkov tohto národa osobitné kvality duše.

Nové obdobie židovskej diaspóry (1492–1780) predznamenáva tragický rok 1492, ktorý znamenal vyhnanie Židov zo starých kultúrnych centier západnej Európy, zo Španielska a neskôr aj z Portugalska.

Chasidizmus vznikol v častiach juhovýchodného Poľska, ktoré boli najviac postihnuté katastrofou z roku 1648. Výraz Chasidim pochádza z hebrejského slova chasid – zbožný, spravodlivý. Svojho majstra nazývali Baal Šem Tom (Pán dobrého mena) a titulovali ho rebe (učiteľ) na rozdiel od úradných rabínov, ktorých nazývali rav (majster, učenec).

Rozhodnutím Národného zhromaždenia zo dňa 27. septembra 1791 boli Židia vo Francúzsku zrovnoprávnení s ostatnými občanmi.

Prvým pokusom o takzvanú emancipáciu Židov bol Tolerantný patent Jozefa II. z roku 1782, ktorý významne prispel k zlepšeniu postavenia židovského obyvateľstva na území Rakúska-Uhorska. V 80. rokoch 19. storočia však antisemitské nálady zosilneli. Došlo k pogromom v Rusku a k zneužívaniu židovskej otázky v straníckych bojoch vo Francúzsku a v Nemecku.

¹ Židovská diaspóra je židovské usídlenie mimo Erec Jisrael v dôsledku vyhnaní či emigrácie Židov z ich domoviny.

² Geto je vymedzená štvrť mesta, zriadená na násilné izolovanie spoločensky nerovnoprávných obyvateľov, najčastejšie Židov. Termín sa začal používať v súvislosti s benátskym getom, kde museli žiť miestni Židia.

Koncom devätnástého a začiatkom dvadsiateho storočia vzniklo v Nemecku hnutie pod vedením Mosesa Mendelsoňa, takzvaná Haskala, ktorý príkazy a zákazy Tóry a židovské tradície chápal ako historicky podmienené. Jeho úmyslom bolo splynutie nemeckej a židovskej kultúry. Židia si začali osvojovať nemčinu a opúšťali hebrejčinu a jidiš.

Na tomto pozadí vzniklo sionistické hnutie³, cieľom ktorého bolo vytvorenie nezávislého židovského štátu. Vznik štátu Izrael otvoril Židom nové perspektívy, ale zároveň vytvoril aj ich náboženské myslenie. Dôležitým javom tohto obdobia je hromadné sťahovanie Židov do Ameriky.

Vyvráždenie asi šiestich miliónov európskych Židov pri vyhladzovaní podnietenom nacistami (1935–1945) dalo sionizmu konečný podnet a získalo mu veľké sympatie na celom svete. Sionistický sen sa uskutočnil v roku 1948 vznikom štátu **Izrael**.

Judaizmus je spôsob života, ktorý zaväzuje k dodržiavaniu určitých predpisov. Proti modernizácii náboženského života sa vyslovil aj vynikajúci rabín Moše Sofer z Bratislavy.

Kto je Žid?⁴ Dieťa židovskej matky alebo konvertita na judaizmus. Kresťanské dieťa sa narodí ako pohan a kresťanom sa stáva až pokrstením. Židovské dieťa sa narodí ako Žid a je Židom ešte pred obriezku.

Čo je Tóra? Je to preklad gréckeho slova nomos, ktorý použili prekladatelia Septaginty – zákon o prorokoch. Tóra je náuka o tom, ako sa človek má správať k Bohu a k blížnemu, zároveň naratívna teológia, ktorá hovorí o stvoriteľskom a záchranom diele Božom.

Stredoveké synagógy sa postupne stali strediskami každodenného života obce a zároveň sa využívali ako študovne a školy – bejt midraš.

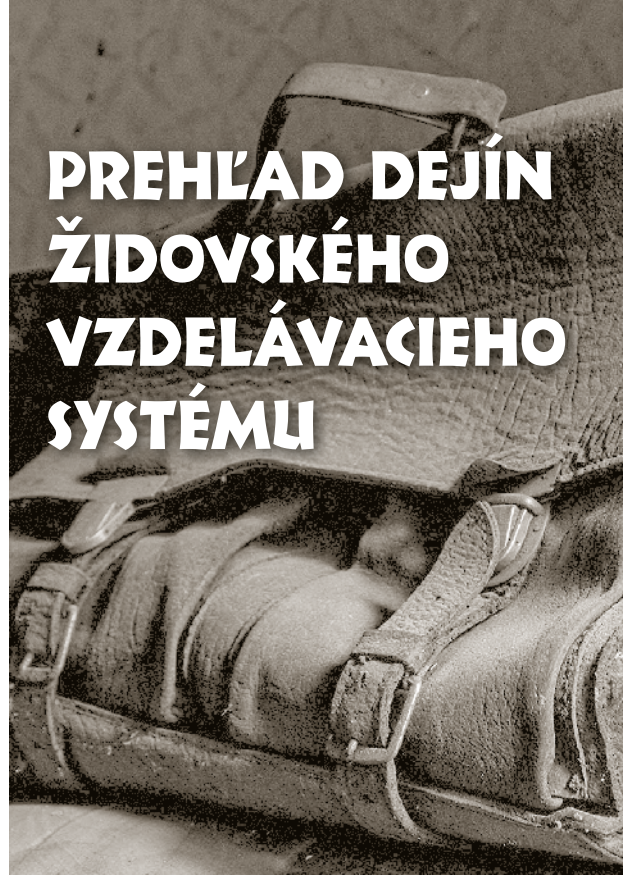
Hlavným výrazovým prostriedkom umeleckej tvorivosti židovského národa bolo slovo, či už hovorené, písané alebo spievané. Slovo možno v najnutnejšom prípade uchovať aj v pamäti, knihu ľahšie zachránime od skazy ako obraz, či iné výtvarné dielo.

Hoci mnohé symboly židovského náboženstva z nášho prostredia miznú, ono samo vždy zostane jedným zo základných prameňov našej kultúry. Súhrn základných informácií o judaizme je príspevkom k oživeniu našej historickej a kultúrnej pamäti.

³ Sionizmus je politické ideové hnutie presadzujúce založenie a udržiavanie židovského štátu v Palestíne, založené koncom 19. storočia Theodorom Herzlom, rakúsko-uhorským novinárom židovského pôvodu.

⁴ Žid = príslušník národa
Žid = stúpenec viery

PREHĽAD DEJÍN ŽIDOVSKÉHO VZDELÁVACIEHO SYSTEMU

Osobitnú pozornosť si zasluhuje prehľad dejín židovského vzdelávacieho systému. Nasledujúce pramene boli čerpané zo staroruskej hebrejskej Biblie. Táto kapitola je rozdelená na jednotlivé podkapitoly, pričom prehľad siaha od prvopočiatku až po novovek.

Biblické obdobie (1010–926 p. n. l.)

Vedci izraelskej historiografie dokázali, že biblické obdobie trvalo približne od 1010–926 p. n. l. V biblickom období Ben-Sira dáva pokyny ohľadne výchovy dievčat. O spôsobe učenia a o učebných pomôckach sa nechoval žiadny dôkaz. Možno predpokladať, že okrem čítania a písania, učenie prebiehalo ústnym podaním.

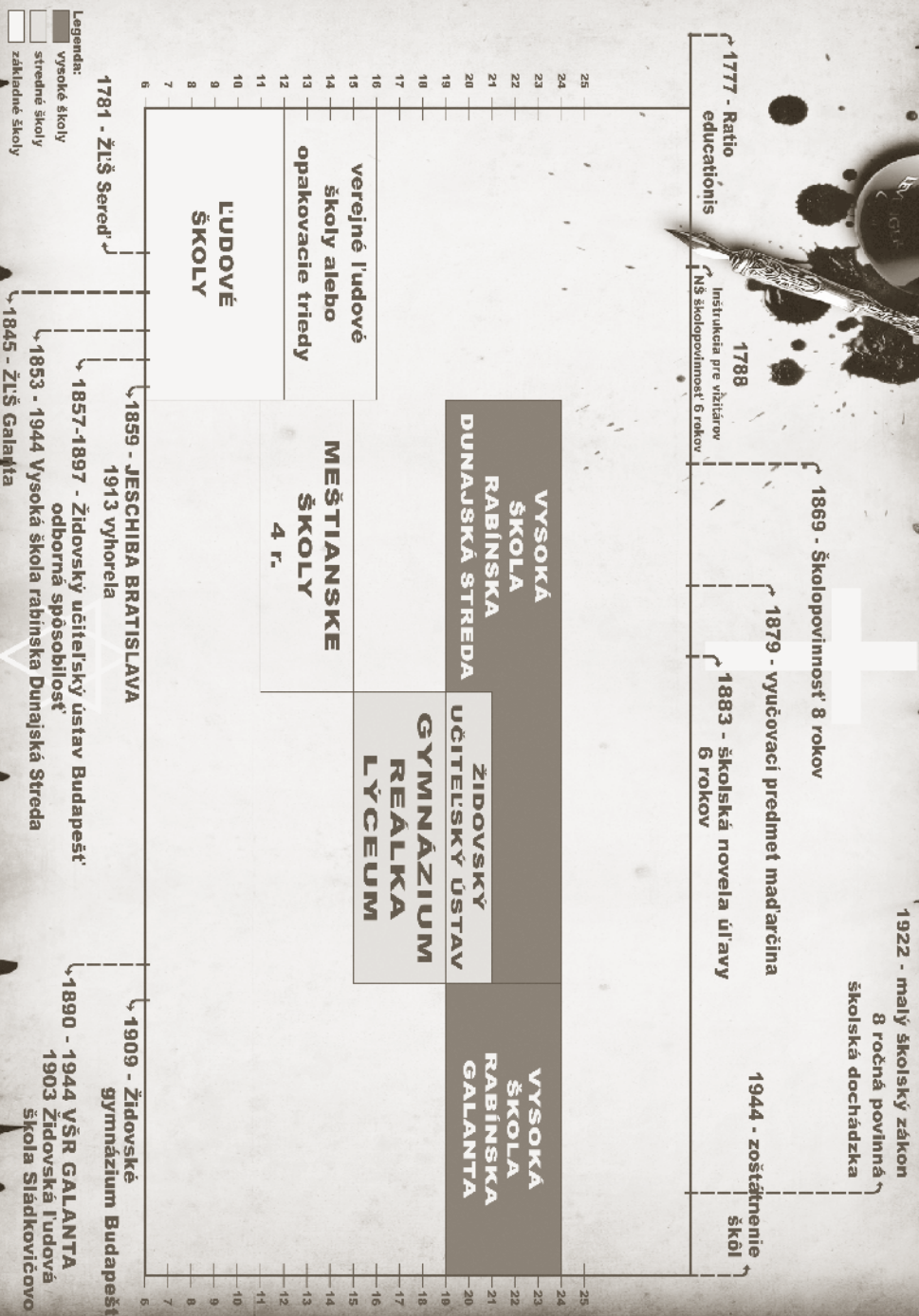
Obdobie Mišne a Talmudu (925–640 p. n. l.)

Po návrate z babilónskeho zajatia, keď sa židovstvo postupne usadilo v Palestíne a výchova i vyučovanie medzi Židmi prudko rozkvitlo. V spomenutom období ani jeden národ nevenoval toľko pozornosti vyučovaniu mládeže ako Židia. Židia sa neuspokojovali jedným interpretovaním zákona a vyžadovali, aby tento zákon ovládal každého.

„Tak ako Židia pokladajú svoje zákony Božím objavom a od včasného veku, tak oni nosia obrazy zákona vo svojej duši.“⁵

⁵ Philo, Legatin ad Cajum, § 31

PREHLAD ŽIDOVSKÝCH ŠKÔL 1777 - 1945

ZDROJ: Katona Livia - A csallóközi és a mátyusföldi zsidó iskolák története 1845 - 1945, LILIUM AURUM, Dunajská Streda, 2001

Vyučovanie sa pokladalo za svätú povinnosť zvestovanú židovskému národu ešte Mojžišom.

K postaveniu vyučovania u Židov historik Jozef Flabij dodáva: „Najviac sa staráme o výchovu detí a nazdávame sa, že dodržiavanie zákonov a tomu zodpovedajúca zbožnosť sa javia ako najväznejšie v celom živote.“

Iniciátorom zriadenia spoločných škôl bol Šimon ben-Šetach, ktorý žil okolo 75 roku p. n. l. **Obsah škôl sa kládol najprv na rodičov, ktorí museli učiteľom platiť školskú plácu a Šimon ben-Šetach, podľa všetkého zaviedol spomínaný obsah spoločných škôl na bremeno štátu.**

Zo začiatku boli tieto školy založené v Jeruzaleme v súlade so slovami Proroka: „Keďže zo Siona pochádza učenie a slovo Božie z Jeruzalema“. Nebolo však každému dostupné poslať svojho syna do Jeruzalema a preto sa začali zakladať podobné školy vo všetkých hlavných provinčných mestách. Študovať v cudzom meste bolo umožnené len dospelým 16 až 17 ročným mládencom a v tom veku už bolo ťažké privykať školskej disciplíne.

Na začiatku druhého storočia bolo v Jeruzaleme 480 synagóg so školami. Okrem týchto škôl existovali ešte vysoké školy, kde sa nielen vyučovalo, ale prebiehali tu aj debaty. Na čele takýchto inštitúcií stáli významní katechéti svojej doby.

Poslucháči sa delili na dve kategórie. Najstarší poslucháči sedeli okolo katedry, ktorá sa nachádzala na vyvýšenom mieste a mladší študenti stáli okolo. Odtiaľ pochádza rozdiel medzi „stojacimi alebo sediaci učebnými kurzami“.

Bolo ustanovené, aby sa chlapci už od piatich rokov (v spoločnej škole od šiestich rokov) začali učiť Bibliu v 10 rokoch a v 15 rokoch Mišnu a Talmud. Táto zvyklosť sa v konečnom dôsledku nie vždy presne dodržiavala a nadaní chlapci sa začali učiť Mišnu a Talmud skôr, ako sa uvádza.

Informácie o vedeckej a pedagogickej kvalifikácii učiteľov tohto obdobia sa nezachovali. Prevzalo sa iba to, že učiteľ musel byť človekom dôstojným, svedomitým a odborníkom. Najviac pozornosti sa kládlo na morálne kvality učiteľa, lebo jeho povinnosťou bolo nielen vyučovanie, ale aj výchova. Učiteľia, hlavne na základných školách, boli veľmi vysoko cenení, lebo oni viedli deti od najmladšieho veku. R. Simon ben Jochaj hovorí: „Ak uvidíš zničené mestá v Palestíne, vedz, že tam nemali na plat spoločenských učiteľov“.

Ženám neprináležalo právo učiť chlapcov a toto právo nemali ani slobodní muži.

Menej nadaní chlapci museli sedieť spolu s inými viac nadanými.

Zo začiatku sa na vysokej škole učiteľom nedovoľovalo dostávať plat za učenie, no neskôr, keď sa bezplatné vyučovanie stalo nemožným, povoľovalo sa učiteľom vyberať takzvanú náhradu za stratu času.

Vyučovanie prebiehalo každý deň doobeda i poobede a v zime aj po večeroch. V sobotu a vo sviatočné dni a v predvečer týchto dní, sa vyučovanie nekonalo.

V Talmude existujú takisto niektoré pedagogické a metodologické pravidlá. V triede nemalo byť viac ako 25 žiakov. Ak ich bolo viac ako 25, no menej ako 50, učiteľ bol povinný vziať si k sebe pomocníka. Pri množstve prevyšujúcom 50 žiakov sa trieda rozdelila na dve oddelenia. Vyučovací čas a charakter vyučovania museli presne dodržať. Učiteľom sa odporúčalo používať pri vyučovaní krátke vety, metodicky zotrvať pri téme hodiny a neodkláňať sa od predmetu.

V Talmude sú zakotvené aj pokyny vzťahujúce sa k správaniu žiakov na hodinách zamerané na udržanie poriadku. Pre uľahčenie výučby sa odporúčali niektoré metodické pravidlá, ktoré pomáhali rozvoju pamäti žiakov. Pri vyučovaní sa dovoľovalo používať iba knihy, ktoré neobsahovali chyby, lebo v opačnom prípade by chyby, ktoré by si osvojili v detstve v nich zotrvali na celý život. Na prvé miesto stavali sčítanosť a umenie používať text. **Prehľbovanie vyučovania sa javilo už posledným stupňom.** Vyučovanie nesmeli byť povrchné. Na vysokých školách vyučovali tiež astronómiu, matematiku, medicínu, anatómiu, lebo tieto vedy boli nevyhnutné pri štúdiu a definícii niektorých náboženských noriem.

Obdobie stredoveku (640–1492)

Arabi, ktorí venovali najviac pozornosti filologickému učeniu jazyka, často slúžili Židom za vzor. Židia v Sírii, Palestíne a čiastočne aj v Babylóne intenzívne rozvinuli štúdium starovekého židovského jazyka a Biblie. Vidieť to na fakte zavedenia systému samohlások a prízvuku. Ako je známe, existujú dva také systémy – palestínsky a babylónsky.

Boli zostavené dokonca aj aké-také návody k vyučovaniu a výchove, napríklad didaktická báseň Mussar haskel Gaja, ktoré obsahovali odlišné pravidlá pedagogického charakteru. Spomenuté dielo sa nám nepodarilo skúmať do detailov z dôvodu, že je písané hebrejsky.

V 14. storočí bol učiteľský honorár veľmi nízky, čo poburovalo Menachema ben-Ceruka. Učiteľ dostával iba 10 dinárov na mesiac a niekedy aj 12 dinárov na celý rok.

V tomto období deti začali navštevovať školu od už skoreho veku – medzi 3. a 5. rokom. Prichádzali do škôl v sprievode matky, pričom sa usporadúvala slávnostná ceremónia. Dievčatá nenavštevovali verejné školy, no niektoré sa aj tak učili doma Bibliu a Talmud. Existovali stredné a vysoké školy, na čele ktorých stáli významní vedci. Na takéto vysoké školy prichádzali vo veľkom množstve mladí ľudia z iných miest. Prázdniny v tých časoch nepoznali a vyučovanie sa prerušovalo iba v sobotu a cez sviatky a v predvečer týchto dní. Proti

zavedeniu prázdnin hovorila aj skutočnosť, že židovské náboženstvo zakazovalo prerušenie vyučovania Svätého Písma bez osobitnej potreby.

Z ostatných západných štátov sa Taliansko najviac podobalo arabskej Hispánii vo vzťahu ku kultúrnym podmienkam týkajúcich sa školských záležitostí židovstva. Okrem toho sa vyčlenilo južné Francúzsko, kde svetské vzdelávanie bolo medzi Židmi veľmi rozšírené.

V stredoveku na území Francúzska existovali aj zatvorené židovské školské zariadenia. V týchto zariadeniach mladí ľudia museli žiť celých sedem rokov. Žili a učili sa márne čas na „*neužitočné táraniny*“. Vyučovanie jedného syna v takomto zariadení sa považovalo pre každého Židia za zbožnú záležitosť. Na udržanie školy sa od každého člena spoločenstva vyberala osobitná daň.

Obdobie pred novovekom (1492–1780)

Od 16. storočia nastupujú v kultúrnom živote Židov veľké zmeny, ktoré sa odrážajú na rozvoji výchovy a vzdelávania. Vyhnanie Židov zo Španielska (Hispánie) v roku 1492 a z Portugalska (1497) jedným úderom zničilo všetku židovskú kultúru v Španielsku. V Nemecku bolo postavenie Židov ešte horšie, čo poslúžilo ako príčina zosilnenej emigrácie do Poľska. Nemecké vysoké školy pre vyučovanie Talmudu upadali, avšak školy v Taliansku a v Poľsku rozkvitali.

V období renesancie sa v Poľsku vyučovanie obmedzovalo na prípravu chlapcov k štúdiu Talmudu. Táto činnosť sa začínala veľmi skoro. Chlapci sa učili Tóre, pričom začínali od tretej knihy, aby potom pristúpili k prvej.

Jediné pozitívum tohto obdobia je, že školstvo a vyučovanie bolo pod dohľadom spoločenstva a pre chudobné deti existovali všeobecné školy, ktoré spoločenstvo podporovalo.

Na základných školách muselo do jednej triedy chodiť viac ako 40 žiakov. Učiteľ mal dvoch pomocníkov. Pre chudobných žiakov sa určil osobitný učiteľ na účet spoločenstva. Do programu tohto spoločenského vzdelávania sa zaraďovali určité hlavné pravidlá židovskej gramatiky a štyri úkony aritmetiky. Deti chudobných rodičov sa vzdelávali v súlade s ich schopnosťami. Po dosiahnutí 13. roku veku, ak sa ukázali menej nadaní, dávali ich do učenia na nejaké remeslo.

Zmienku si zasluhuje definovanie moravského spoločenstva z roku 1676, ktoré ustanovuje minimálny plat pre učiteľa. Učiteľ nemal dostávať menej ako 6 guldenov za vyučovanie Talmudu, 3 toliare za vyučovanie Tóry a 2 toliare za učenie modlitby.

Školský rozvrh bol taký, že žiaci sa učili celý deň. Cez leto museli žiaci prísť do školského domu (najčastejšie to bolo obydlie učiteľa) hneď po rannej bohoslužbe. Cez zimu sa vyučovanie prerušovalo ráno, lebo žiaci išli spolu s učiteľom do synagógy. Od 10. do 11. hodiny

bola prestávka a žiaci odchádzali domov sa naobedovať. O 11. hodine sa vracali do školy, potom vyučovanie trvalo do druhej hodiny. Potom odchádzali domov, aby niečo zjedli a ihneď sa vracali do školy. Vyučovanie pokračovalo do večernej modlitby, na ktorú išli spolu s učiteľom do synagógy a po skončení každý išiel domov. Cez zimu sa chlapci ešte pred spánkom doma učili.

V polovici 18. storočia zrušili akúkoľvek kontrolu a kvalita školskej práce do značnej miery klesla, hoci v tom čase vo vnútri geta začala rozkvitať.

Svetské vzdelávanie, ako aj znalosť Biblie, starožidovského písma a židovskej náboženskej filozofie bolo zriedkavosťou. Výchova mládeže sa obyčajne uskutočňovala v chered, kde začínali čítaním v starožidovštine.

V Poľsku sa Židia ocitli v postavení zásobovateľov západných Židov (osobitne nemeckých) rabínmi a učiteľmi v priebehu celého storočia.

Dielo Endyklopecia Judaica poukazuje aj na to, že v tomto období, keď židovské školstvo začalo upadať, vzdelávanie dievčat sa paradoxne začalo zlepšovať. Okrem toho, že progresívni Židia západnej Európy sa usilovali dať svojim dcéram dôkladné vzdelanie, snažili sa ich zoznámiť so svetskými vedami, pričom sa usilovali, aby sa učili starožidovskému jazyku (čítanie, písanie), so znalosťou ktorého sa dalo stretnúť len veľmi zriedkavo a iba u niektorých žien.

Obdobie novoveku (1780–1912)

Okolo polovice 18. storočia prebiehajú ďalšie školské reformy. Veľká pozornosť sa v židovských školách venovala nielen všeobecnému vzdelaniu, ale aj vyučovaniu špeciálnych židovských disciplín. Začal sa zápas proti starej rutine, proti nevedeckej a celkovej nepedagogickej metóde vyučovania. Veľký význam sa prikladal osvojeniu starožidovskej gramatiky a znalosti Biblie, ktorú sa snažili vysvetľovať nie analogicky, ale aj filozoficky a vecne. Najprv bolo potrebné zostaviť osnovy v prísnom súlade s vekom a spôsobilosťou žiakov. Učiteľia museli absolvovať nevyhnutnú vedeckú a pedagogickú prípravu. Všetky tieto snahy nachádzali podporu u niektorých vlád a tak isto aj u jednotlivých významných osobností. Zlepšenie úrovne školstva malo Židom priniesť zlepšenie ich politického a sociálneho postavenia. Na začiatku osvietenského hnutia existovala aj snaha zjednotiť v židovských školách náboženské vzdelávanie so svetským.

Vyučovanie náboženstva malo v školskom programe Jozefa II. významné miesto, vznikli takzvané normálne školy. Školské plány osvietenského panovníka však narazili na silný odpor konzervatívnych Židov. Novinky podľa nich predstavovali hrozbu pre existenciu židovstva. V niektorých štátoch sa objavuje snaha proti židovským národným školám. Počet židovských škôl v západnej

Európe začínal klesať. Zakladali sa však stredné školy, ktoré mali disponovať právami štátnych škôl. V roku 1909 v Budapešti existovalo židovské gymnázium.

Na východe sa židovské školstvo prudko rozvíjalo. Už v roku 1840 vznikla myšlienka pozdvihnúť úroveň židovského vzdelávania cestou zriadenia židovských škôl, v ktorých by chlapci a dievčatá mohli získať nevyhnutné židovské a svetské vzdelanie. Túto snahu podporovali spoločnosť Anglo-jewish Association a osobitne židovskí filantropi akými boli Rotschild, Lemel a Sasson.

V západoeurópskych štátoch a v Amerike židovská mládež navštevovala prevažne verejné školy. Vo väčšine spoločností existovali náboženské a biblické školy, kde židovské deti vyučovali niekoľko hodín týždenne (najčastejšie v nedeľu) vierouke, Biblii, modlitbám, židovskej histórii a literatúre ale aj židovskému jazyku. V mnohých štátoch tieto predmety vyučovali i vo verejných školách ako povinné a tvorili súčasť všeobecného učebného programu.

Rozvoj židovského školstva vyvolal potrebu zakladať učiteľské semináre. Vznikali v rôznych mestách: v Berlíne (roku 1840) užívajúc všeobecné práva, v Kolíne, Budapešti, v Bresleve (už neexistuje), v Paríži (bola prípravka učiteľov pre školy Alliance Israélite) a podobne. Vysokoškolské vyučovanie židovskej teológie a poznania židovského národa rozkvitelo od polovice 19. storočia. Staré ješivy sa začali pomaly strácať, najmä na západe. Také ješivy existovali v 19. storočí hlavne v Petrohrade, Würzburgu a ďalších mestách.

V roku 1873 bola v Budapešti založená štátna rabínska škola (vládny inštitút s gymnáziom).

Významnú rolu v kultúrnom živote Židov zohrávali ruské rabínske školy vo Varšave, Žitomiri a vo Vilniuse, v ktorých vyučovali významní židovskí vedci. Boli to teologické školy nielen na prípravu rabínov, ale aj pre učiteľov všeobecného vzdelávania.

Ako vidíme, každé zo spomínaných období zaznamenalo zvyšovanie úrovně židovského školstva. Táto skutočnosť bola podmienená potrebou získať všeobecné svetenské vzdelanie. Ako príklad takejto snahy môže poslúžiť archívny materiál, ktorému sa podrobnejšie budeme venovať v ďalšej podkapitole.

Židovské školy na Slovensku

Židovské školy existovali na Slovensku od stredoveku do polovice 20. storočia. Boli predovšetkým ustanovizňami náboženskej výchovy na prípravu veriacich a cirkevných činiteľov – rabínov židovského izraelského monoteistického náboženstva. Židovské náboženstvo predpisovalo veriacim vedieť čítať a rozumieť hebrejsky, aby sa mohli zúčastňovať na každodenných modlitbách a náboženských obradoch doma a v židovských kostoloch – synagógach. Pre prvopočiatkové vyučovanie detí slúžili početnejšie nižšie židovské školy, zvané talmud-tóra (podľa Talmudu, hlavnej židovskej náboženskej knihy, analogickej Starému zákonu v kresťanskej Biblii). Pre vyššiu náboženskú výchovu a vzdelávanie a najmä na prípravu rabínov boli vo väčších židovských osídleniach vyššie židovské školy, nazývané ješivy. Najstaršia ješiva na Slovensku bola zriadená v Bratislave už v polovici 13. storočia. Ďalšie ješivy boli v Trnave, Nitre, Dunajskej Strede, Galante, Komárne, Liptovskom Mikuláši, Huncovciach a Košiciach.

Židovská škola teologická bola v Budapešti. Od konca 18. storočia, keď sa Židia postupne dostávali z osobitných štvrtí (giet) a získali rovnoprávnosť, vznikali (podľa Racio educationis) novšie všeobecnovzdelávacie a odborné židovské školy – ľudové, meštánske, reálky, odborné školy a iné. Aj za kapitalizmu sa židovské obyvateľstvo zaoberalo väčšinou obchodom, remeslami, peňažníctvom a neskôr aj iným podnikaním (árndárstvom), slobodnými povolaniami, štátnou službou a pod.

Židovské školy navštevovali aj žiaci nežidovského pôvodu a naopak, mnohí žiaci židovského pôvodu chodili do štátnych a iných verejných škôl. Za prvej Československej republiky bola časť verejných židovských škôl poštátnená, zväčša však existovali aj naďalej ako cirkevné židovské školy. Po vytvorení klérofašistického slovenského štátu boli všetci žiaci židovského pôvodu vylúčení z dochádzky vo verejných školách. V niektorých okresných mestách sa utvárali svojpomocné židovské ľudové školy, napospol v provizórnych budovách, bez základného vybavenia a zabezpečenia.